

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 658.15

Язлюк Б.О.,
д.е.н., професор, професор кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу,
Гевко Р.Б.,
д.т.н., професор, завідувач кафедри менеджменту біоресурсів і природокористування
Дзядикевич Ю.В.,
д.т.н., професор, професор кафедри менеджменту біоресурсів і природокористування
Тернопільський національний економічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Yazliuk B.O.,
dr.sc.(econ.), professor, professor of department of accounting and legal providing of agricultural production
Hevko R.B.,
dr.sc.(techn.), professor, head of management department of natural resources
Dziadykevych Yu.V.,
dr.sc.(techn.), professor, professor of management department of natural resources
Ternopil National Economic University

THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Постановка проблеми. Для утвердження України як самостійної незалежної країни в світовому просторі важливе значення має проблема економічної безпеки держави. Невиваженість і непослідовність реформ негативно відобразилася на розвитку, якості організації та конкурентоспроможності економіки країни, внаслідок чого виникли значні втрати науково-технічного та виробничого потенціалу й ускладнення зі збутом продукції національних товаровиробників. У зв'язку з тим, ці процеси є загрозою суверенному розвитку України, оскільки викликані нечіткою національною моделлю розвитку країни. З огляду на це, дослідження аспектів економічної безпеки держави пов'язано з широким колом проблем ринкової трансформації української економіки та вивчення можливостей її інтеграції до світового економічного простору на рівноправних і взаємовигідних умовах [1; 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вивчення чинників, які впливають на економічну безпеку країни, присвячені роботи Т.А. Федотової і Е.Е. Дмитренко [3], О. Вовка [4], І.С. Чорнодіда [5], В.Т. Шлемко і І.Ф. Білько [6], Т.В. Сака [7], Б.В. Губського [8] і Т.Т. Ковальчука [9] та ін. Однак у роботах висвітлені лише окремі заходи, що впливають на економічну безпеку. Це зумовлює необхідність більш глибокого дослідження теоретичних і прикладних аспектів, які сприяють вирішенню проблеми економічної безпеки України.

Постановка завдання. Метою роботи є виявлення теоретичних і прикладних аспектів, які впливають на економічну безпеку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність проблеми економічної безпеки

держави в умовах трансформаційних змін і глобалізації набуває особливої гостроти як у науково-теоретичному, так і економічному та політичному рівнях.

З метою визначення рівня економічної безпеки України як головної складової національної безпеки держави, наказом міністра економіки України № 60 від 02.03.2007 р. затверджено методику розрахунку рівня економічної безпеки України [10]. Методика ґрунтується на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці України. Індикатори економічної безпеки – це реальні статистичні показники розвитку економіки країни, які найбільш повно характеризують явища і тенденції в економічній сфері.

У методиці зазначено, що економічна безпека – це такий стан національної економіки, що дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, а також здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави. Загрози економічній безпеці України – це сукупність наявних і потенційно можливих явищ і чинників, які створюють небезпеку для реалізації національних інтересів у економічній сфері.

Економічна безпека ґрунтується на трьох важливих засадах: економічній незалежності, стійкості і стабільності та здатності до саморозвитку і прогресу [11].

Економічна незалежність – це здійснення державного контролю над національними ресурсами, використання національних конкурентних переваг для забезпечення рівноправної участі держави у міжнародній торгівлі та коопераційних зв'язках [12].

Стійкість і стабільність національної економіки – це міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності та стримування дестабілізуючих чинників [8].

Здатність до саморозвитку і прогресу – це спроможність самостійно реалізовувати й захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний та трудовий потенціал країни [13].

Економічна безпека країни може трактуватися як поєднання економічної безпеки держави та безпеки економічних суб'єктів [14].

Світовий досвід підтверджує те, що забезпечення економічної безпеки – це гарантія незалежності країни, умови її стабільності та ефективної життєдіяльності суспільства. Однак досягнення стану економічної безпеки неможливе без чіткого визначення та реалізації національних економічних інтересів.

Провідні вітчизняні та зарубіжні вчені розглядають економічну безпеку держави як:

- 1) певний стан чи рівень розвитку економіки;
- 2) сукупність умов або потенціалів забезпечення цільових параметрів безпеки;
- 3) процес, спрямований на запобігання загроз і реалізацію економічних інтересів.

Захищеність самої економіки здійснюється за рахунок здебільшого економічних чинників. На думку автора роботи [7], «економічна безпека означає надійну і забезпечену всіма необхідними засобами держави захищеність національно-державних інтересів у сфері економіки від внутрішніх і зовнішніх збитків». Різні фахівці підкреслюють, що економічна безпека держави – це стан економічної системи, який характеризується стійкістю до впливу внутрішніх і зовнішніх дій, що загрожують суспільству. Економічна безпека держави розглядається ширше, ніж тільки як інструмент економічної політики держави [1-4]. Деякі фахівці вважають, що економічна безпека держави – це сукупність властивостей стану виробничої підсистеми економічної системи, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи [5-8].

Отже, економічна безпека держави – це складна інтегральна категорія. Особливості її стану в транзитивній економіці виявляються у суперечностях, що діють у національній господарській системі у вигляді системної сукупності негативних чинників, вирішення яких потребує використання комплексу дій нормативно-правового, інституційного та організаційно-економічного характеру і заходів, які направлені на збалансоване та стабільне зростання економіки держави.

У методиці розрахунку рівня економічної безпеки України зазначено, що основними складовими елементами економічної безпеки держави є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна та продовольча безпека [10].

Макроекономічна безпека – це стан економіки, при якому досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій [9; 11].

Фінансова безпека – це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, а також здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [6; 11].

Необхідність зміцнення системи фінансової безпеки в Україні викликана недоліками у фінансово-економічній сфері, зокрема розладом фінансів держави, місцевого самоврядування та приватних підприємницьких структур; втратою внутрішньої та зовнішньої платоспроможності, послаблення контролю у сфері розрахунків між учасниками ринку, витік національного капіталу за кордон; втратою довіри населення до національної грошової одиниці, фінансових інституцій. Суттєвою

загрозою фінансовій безпеці є виснаженість основних джерел фінансових ресурсів, зокрема прибутку суб'єктів господарювання, доходів бюджетів усіх рівнів, амортизаційних відрахувань, ресурсів цільових фондів [12-15].

У зв'язку з посиленням інтеграції економіки України у світову економічну систему питання зовнішньоекономічної безпеки стає все більш вагомим. Зовнішньоекономічна безпека – це такий стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, який забезпечує мінімізацію збитків держави від дій негативних зовнішніх економічних чинників і створення сприятливих умов розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці [1; 2].

Для забезпечення економічної безпеки необхідно визначити перелік продукції, що її повинна виробляти Україна за будь-якої кон'юнктури на світових ринках і незалежно від кон'юнктурного середовища на внутрішньому ринку.

Рівень зовнішньоекономічної безпеки характеризується значною низкою індикаторів (показників), зокрема:

- відношенням обсягу зовнішньої торгівлі до ВВП;
- коефіцієнтом покриття імпорту експортом;
- відношенням обсягу експорту до ВВП;
- сальдом зовнішньоторговельної діяльності та ін.

Для визначення рівня забезпечення зовнішньоекономічної безпеки необхідно проводити моніторинг основних індикаторів.

У зовнішньоекономічній діяльності України необхідно враховувати надмірну залежність її від Росії, яка є основним постачальником енергоресурсів (нафта, газ, ядерне паливо). Це посилює залежність нашої держави від зовнішнього впливу. Потреба державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності зумовлюється значною часткою державного сектору в національній економіці та недосконалістю відповідних ринкових механізмів [12;16].

Інтегрування України в світову економіку можливе лише за умов кардинального поліпшення структури зовнішньоекономічної діяльності, за рахунок постачання готової продукції, використання інвестицій виробничої та науково-технічної кооперації тощо.

Інвестиційна безпека – це рівень національних та іноземних інвестицій, який здатний забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, і створення інноваційної інфраструктури й адекватних інноваційних механізмів [17; 18].

Розвиток науково-технічного потенціалу та реалізація його досягнень у всіх сферах життєдіяльності суспільства є об'єктивно необхідною альтернативною основою збереження та нарощування економічного потенціалу України.

Інноваційно-технологічна безпека визначається здатністю науково-технічного потенціалу генерувати позитивні зрушення в економіці. Розвиток економіки України на сьогоднішній день відбувається шляхом некерованого зниження науково-технічного потенціалу України, як наслідок різкого скорочення державних витрат на науково-дослідницькі розробки. Занепокоєння викликає стан академічної науки, яка в основному пов'язана з проведенням фундаментальних досліджень, котрі є базою для прикладних досліджень та інженерно-технічних розробок, а джерелом фінансування є бюджетні асигнування [1; 2].

Для забезпечення економічної безпеки держави необхідно розробити механізм, який містив би комплекс заходів, спрямованих на те, щоб в умовах будь-яких міжнародних обставин зберігався гранично допустимий рівень розвитку вітчизняного науково-технічного та виробничого потенціалу.

Водночас важливою є також науково-технологічна безпека країни, що відображає такий стан науково-технічного та виробничого потенціалу держави, який дає змогу забезпечити належне функціонування національної економіки, підтримки конкурентоздатності вітчизняної продукції, а також гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів.

Економічна безпека України має як внутрішні, так і зовнішні загрози [5-9]. До внутрішніх загроз економічній безпеці відносяться:

- низький технологічний рівень більшості галузей, високі витрати виробництва, низька якість продукції і, як наслідок, низька конкурентоспроможність національної економіки;
- деформована структура виробництва та відтворення виробничого потенціалу;
- неефективність державного управління соціально-економічними процесами;
- зростання масштабів тіньової економіки та високий рівень її монополізації;
- низька інвестиційна активність і вкладення капіталів у посередницьку та фінансову діяльність;
- скорочення виробничої сфери та низький платоспроможний споживчий попит населення;
- криміналізація економіки, зростання корупції та організованої злочинності, її проникнення в базові галузі української економіки внаслідок послаблення системи державного контролю.

Головними зовнішніми загрозами економічній безпеці країни є:

- імпортна залежність України від багатьох стратегічних видів енергоносіїв (нафта, газ, ядерне паливо);

- нераціональна структура експорту;
- некерований вплив за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів;
- недостатній експортний та валютний контроль і недосконалість митної політики;
- слабка розвиненість транспортної інфраструктури зовнішньоекономічних відносин.

Таким чином, сукупність загроз об'єктивно потребує комплексного, системного підходу до вирішення питань забезпечення економічної безпеки держави.

Одним із чинників загрози економічній безпеці є тіньова економіка.

Тіньова економіка – це складне соціальне-економічне явище, яке охоплює неконтрольовані та нерегульовані як протиправні, так і законні, але аморальні економічні відносини між суб'єктами економічної діяльності з метою одержання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків [19; 20].

На сьогоднішній день існує низка підходів до визначення тіньової економіки. Одним із них є правовий. До критеріїв правового підходу відносяться [20]:

- 1) ухилення від офіційної реєстрації (від державного контролю за економічною діяльністю);
- 2) протиправний характер діяльності.

Отже, тіньова економіка – це протиправна економічна діяльність, яка суперечить чинному законодавству.

Другим підходом до визначення тіньової економіки є мотиваційний. Він відображає не наслідки, а цілі, заради яких здійснюється економічна діяльність. Її мета одержати надприбутки. В цьому випадку людина хоче отримати прибуток за рахунок приховування доходів [20].

Отже, тіньова економіка – це види діяльності, що спрямовані на формування та задоволення потреб, які Для визначення тіньової економіки психологи та соціологи застосовують моральний підхід. Вчені розглядають тіньову економіку як економічну діяльність, яка порушує загальноприйняті моральні норми [20].

На практиці використовують також статистичний підхід, який слугує для вияву виробничих секторів тіньової економіки, оцінки масштабів і їх обліку для розроблення економічної політики держави. Однак важливою проблемою є відсутність або недосконалість інформаційної бази статистичних оцінок. Отже, це економіка, що прихована від статистичного обліку.

Плутанина в підходах до тіньової економіки призводить до суміщення двох головних підходів для її визначення.

Перший підхід. Тіньова економіка – це сукупність секторів економіки або форм господарювання, що протистоять державі та легальним сегментам ринку. Цей підхід найбільш популярний [19].

Відповідно до другого підходу, тіньова економіка – це сукупність економічних відносин, які притаманні усім без винятку секторам економіки.

Таким чином, сучасна економіка є складним переплетенням легальних, напівлегальних і нелегальних зв'язків.

На сьогоднішній день можна виділити три групи суб'єктів тіньової економіки [19; 20].

До першої групи відносяться найбільш кримінальні елементи тіньової економіки, зокрема: торговці наркотиками та зброєю, бандити, грабіжники та наймані вбивці. До цієї групи також можна віднести корумпованих представників органів влади, які беруть хабарі, торгують державними посадами й інтересами. На частку діяльності цих суб'єктів припадає до 25 % всієї тіньової економіки.

До другої групи входять в основному господарники – тіньовики. Сюди ж можна віднести підприємців, комерсантів, банкірів, промисловців і аграріїв, дрібних і середніх бізнесменів.

Третя група – це наймані робітники як фізичної, так і розумової праці. До них відносять дрібних і середніх державних службовців, у яких доходи у вигляді хабарів досягають 60 %. У цієї категорії осіб нефіксована діяльність є другорядною (неформальною) зайнятістю.

Поведінка суб'єктів тіньової економіки є різною. Необхідно зазначити, що кримінальні структури, на відміну від господарників – тіньовиків, діють у сфері розподілу й перерозподілу доходів. При цьому використовуються шантаж, вимагання, погрози, замовні вбивства, а також забезпечення дрібним і середнім підприємцям за певну плату так званого «даху». Поведінка кримінальних груп тіньовиків зумовлена невпорядкованістю умов господарювання. Чим більше плутанини в економіці, тим слабша влада, тим краще для них. Такі умови дозволяють кримінальним елементам взяти під свій контроль до 90 % підприємств і організацій, які стали базою для одержання ними кримінальних доходів.

Господарники – тіньовики зацікавлені в послабленні впливу кримінальних елементів, оскільки плата за «дах» призводить до подорожчання товарів і послуг приблизно на 30 %, що суттєво знижує їх доходи. На господарників - тіньовиків чиниться тиск із обох боків. З одного боку, на їхні доходи зазіхають кримінальні структури, а з іншого боку - вони перебувають під наглядом правових органів, які покликані припиняти різні порушення. Господарники – тіньовики зацікавлені в легалізації своїх доходів шляхом змінення діючих правових норм і законів.

Відмивання «брудних» грошей і легалізація діяльності господарників – тіньовиків – це процеси, що перехрещуються, але не є тотожними. Перший процес межує зі злочинністю, а другий - переборюється шляхом змінення певних норм господарювання.

Масштаби й динаміка тіньової економіки визначаються такими чинниками:

- загальним станом економіки;
- рівнем життя населення;
- обмеженням, яке викликано діями держави.

До найважливіших чинників, які впливають на розширення тіньової економіки, відносяться:

- податковий тягар;
- зменшення одержуваного доходу;
- збільшення масштабів безробіття;
- обмеження державою підприємницької діяльності;
- непорядкованість в економіці;
- відсутність чіткої законодавчої бази.

Перуанський економіст Ернандо де Сото в своїй роботі розкрив суть і природу виникнення нелегальної економіки та сформулював її принципові положення, а саме:

1. Нелегальна економіка – це стихійна реакція народу на неспроможність влади задовольняти основні потреби зuboжілих мас.

2. «Чорний» ринок – це реакція мас на систему, яка постійно ставить їх у становище жертв правового й економічного апартеїду. В таких умовах маси перестають дотримуватися законів, виходять на вулиці та стараються продати все що можна, створюючи власні магазини.

3. Люди, що залучені в тіньову діяльність, порушують закон, але живуть більш благополучно, порівняно з тими, що поважають закон. Незаконна діяльність процвітає у тому випадку, якщо правові обмеження перевищують соціально прийнятний рівень і керівництво держави не має достатньої сили щодо примушування.

4. Особи, що діють нелегальним чином, не є сектором суспільства. Люди прагнуть потрапити в тіньову економіку у тому випадку, коли витрати при дотриманні закону перевищують вигоди, що будуть одержані при його порушенні.

5. Тіньова економіка є притулком для тих господарників – тіньовиків, у яких під час ведення підприємницької діяльності витрати при дотриманні існуючих законів перевищують вигоди від діяльності в тіньовій сфері [21].

За даними експертів, частка нелегального сектору в Україні досягає 50 %, а в країнах Євросоюзу вона оцінюється в межах від 5 до 10 %.

Однією з важливих проблем в умовах фінансової глобалізації є «втеча» капіталу – це капітал, який вивозиться до іншої країни з порушенням національного валютного законодавства.

Для України ця проблема є надзвичайно актуальною, оскільки вся додана вартість і навіть частина необхідного продукту значно зменшилася внаслідок «втечі» капіталу. При цьому відбувається значне зменшення фінансово-інвестиційного потенціалу країни, що призводить до погіршення обслуговування зовнішнього боргу та зменшення економічного зростання.

Нелегальний відплив капіталу пов'язаний із ухиленням від сплати податків і «відмиванням» грошей, яке здійснюється у різних формах:

- заниженні цін при експорті та завищенні при імпорті;
- необґрунтованих авансових перерахувань за рахунок фіктивних контрактів;
- внесення страхового депозиту в іноземний банк із формальним наміром одержати кредит із наступною відмовою від нього;
- виплати штрафів за укладеними, але не виконаними контрактами;
- надання відстрочки при оплаті експортної продукції.

Причинами «втечі» капіталу з України є :

- низький соціально-економічний рівень життя населення;
- вузька база для нагромадження та інвестування;
- високі темпи інфляції;
- нереальний обмінний курс національної валюти;
- несприятливий інвестиційний клімат;
- непередбачуваність законодавства тощо.

Серед різноманітних схем і каналів тіньового відпливу капіталу за межі України РНБО визначає такі:

- операції у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- інвестиційні операції;
- операції з цінними паперами;
- операції з фіктивного страхування та перестраховування.

Найбільшого поширення набула практика виведення капіталів із використанням зовнішньоекономічних операцій. Значні обсяги капіталів виводяться за кордон шляхом використання схем повернення псевдоінвестицій або сплати нерезидентами дивідендів, які перевищують реально вкладений іноземний капітал.

Збільшується тенденція до відпливу капіталу за допомогою операцій із цінними паперами особливо шляхом зворотного викупу вітчизняних цінних паперів.

Фіктивні операції у сфері страхування та перестраховування використовуються як механізм мінімізації податкових зобов'язань підприємствами реального сектору економіки та легалізації доходів, які одержані злочинним шляхом.

Тіньова економіка охоплює дозволену і недозволену законом економічну діяльність. В Україні тіньова економіка представлена не забороненою законом економічною діяльністю, яка не показана за обсягами виробленої продукції, оскільки ухиляється від сплати податків, соціальних виплат, а також від виконання адміністративних обов'язків. Тіньовий дохід не потрапляє до офіційної звітності, однак після легалізації повертається в легальну економіку у вигляді «іноземної інвестиції», джерелом якої є національні фінансові ресурси [22].

Проблема розміщення капіталу розв'язується за допомогою офшорних зон, які дають можливість збільшувати доходи за рахунок мінімальних ставок податку. Офшорні зони – це країни з низькою або нульовою ставкою податку на всі або окремі категорії доходів із певним рівнем банківської та комерційної таємниці. Більшість офшорних зон мають відносно прості вимоги щодо ліцензування та регулювання фінансових компаній і фірм.

У багатьох офшорних зонах податки збирають, але їх розмір дуже малий, а прибутковий податок не збирають взагалі. Якщо й збирають, то розмір його набагато нижчий, ніж у власній країні нерезидента.

Особливістю офшорних юрисдикцій є наявність надзвичайно жорстких правил захисту банківської та комерційної таємниці. Є дві категорії офшорних юрисдикцій: країни, які відмовляють у послабленні своєї таємниці, незважаючи на використання їх у кримінальних цілях, і країни, які дозволяють законні розслідування.

Офшорні юрисдикції мають систему подвійного валютного контролю. В її основі є різниця між резидентами та нерезидентами, а також між національною та іноземною валютою. Існує загальне правило: резиденти підлягають державному валютному контролю, а нерезиденти – ні. Використання офшорних юридичних осіб дає можливість розміщувати капітал у твердій валюті в надійному банку та в стабільній країні. Крім того, офшорні зони забезпечують спрощений порядок реєстрації офшорних фірм і спрощену систему фінансової звітності. Все це є підставою для їх використання з метою приховування доходів і ухиляння від сплати податків у власній країні, а також відмивання «брудних коштів».

Негативними наслідками «втечі» капіталу з України є:

- дефіцит ресурсів для фінансування різних національних програм і проектів розвитку;
- скорочення фінансового та інвестиційного потенціалу України;
- постійне використання урядом зовнішніх кредитів, які стимулюють «втечу» капіталу.

З метою покриття зовнішнього боргу уряд перекладає відповідальність на державний бюджет і перед урядом виникає проблема або підвищувати податки, або скорочувати видатки за рахунок закриття соціальних програм. Якщо для покриття дефіциту держбюджету уряд збільшує осяг грошової маси в обігу, то виникає ефект інфляційного податку, що призводить до «втечі» капіталу та «доларизації» економіки, внаслідок чого збільшується дефіцит державного бюджету, а отже, виникає інфляція.

До негативних наслідків «втечі» капіталу з України відноситься формування маси гарячих грошей, які швидко переміщуються з однієї валюти в іншу та спекулятивно впливають на українські цінні папери і створюють загрозу вибухової девальвації гривні. Також Україна перетворюється на кредитора зарубіжних економік. Крім цих наслідків спостерігається зміна розподілу доходів у суспільстві. Підприємець, який переправляє капітал за кордон, по суті одержує державну субсидію, що дорівнює переоцінці обмінного курсу національної валюти. В ході погашення національного боргу ця проблема розв'язується за рахунок бюджету, тобто за рахунок тих, хто користується національною валютою, а саме найбідніших верств населення. Важливим негативним наслідком «втечі» капіталу з України є збільшення масштабів тіньової економіки в країні, внаслідок чого втрачається зв'язок між національною валютою та динамікою національного доходу.

В умовах слабкості розвитку ринкового інституційного середовища трансформаційних економік захист національної економіки визначається можливістю швидкого адаптування до різких змін на світовому ринку. Держава в таких умовах не може самостійно обирати форми і методи реалізації національних інтересів, оскільки процес глобалізації формують комплекс перешкод на їхньому шляху. В зв'язку з тим, визначальною рисою сучасності є уніфікація економічної політики, що сприяє створенню та поширенню міжнародних «правил гри» щодо економічного регулювання національних економік.

Формування системи гарантування національної економічної безпеки повинно здійснюватися шляхом розроблення необхідних правових норм, створення відповідних органів державної влади й управління, а також налагодження механізмів контролю за їх діяльністю. Система гарантування економічної безпеки має відповідати трьом основним вимогам [23; 24]:

- функціонувати в межах, визначених законом;
- гарантувати надійний захист національної економіки;
- прогнозувати і своєчасно відвертати загрози економічній безпеці.

Основними функціями системи гарантування економічної безпеки є:

- створення організаційно-правових засад для побудови, розвитку та функціонування системи;
- формування організаційної структури, її складових і розподіл їх функцій; кадрове, фінансове, матеріальне, технічне, інформаційне забезпечення як системи в цілому, так і окремих її складових;
- усунення впливу загроз і дестабілізуючих чинників на національні інтереси, а також ліквідація наслідків впливу дестабілізуючих чинників;
- визначення сукупності основних критеріїв безпечного стану економіки та граничних значень індикаторів економічної безпеки;
- участь у міжнародних системах економічної безпеки.

Для своєчасного запобігання появи загроз реалізації національних економічних інтересів України необхідно періодично проводити оцінювання стану її економічної безпеки та ефективності заходів, які застосовуються для її гарантування. Стан економічної безпеки можна визначити за допомогою низки критеріїв, а саме

- ресурсного потенціалу та можливостей його розвитку;
- рівня ефективності використання ресурсів, капіталу, праці та його відповідності рівню найбільш розвинутих країн;
- конкурентоспроможності національної економіки;
- цілісності території й економічного простору;
- суверенітету, незалежності та можливостей протистояти зовнішнім загрозам;
- соціальної стабільності, а також умов запобігання соціальним конфліктам і їх розв'язання.

Для економічної безпеки важливе значення мають не самі показники, а їх порогові значення, тобто граничні величини, недотримання їх значень приводить до формування негативних, руйнівних тенденцій в економічній безпеці. Показники (індикатори), за допомогою яких визначають порогові значення, виступають системою показників економічної безпеки. Отже, розроблення системи таких індикаторів є одним із найважливіших інструментів економічної політики.

Поняття «безпека» не може існувати без поняття «небезпека». Воно існує лише з появою загроз. Як відомо, поняття «ризик» і «небезпека» протилежні: *небезпеку* створюють зовнішні умови, які для господарюючого суб'єкта неминучі, оскільки носять об'єктивний характер, а *ризик* – це ймовірність генезису негативних і небажаних наслідків функціонування самого суб'єкта, тобто він створюється нашими діями, бажаннями, тому що він суб'єктивний. *Загроза* – конкретна й безпосередня форма небезпеки або комплекс передумов і чинників, які створюють небезпеку інтересам суспільства, держави, індивіда, а також національним цінностям.

В інтерпретації безпеки відзначається прояв психологічного редукаціонізму. На це недвозначно вказує емоційна насиченість таких термінів, як «загроза», «небезпека». Безпека переживається як емоційний стан, при якому індивіди й суспільство не випробовують почуття небезпеки, відсутня загроза їх психологічно пережитому стану. При цьому, загроза є лише формою вираження агресивних намірів. Отже, в основі теорії безпеки закладена методологія психологізму, яка орієнтована на дослідження не умов і механізмів реалізації безпеки, а лише на виявлення її ментально-почуттєвих підстав [6-8].

Існує підхід до безпеки з позиції загроз, який передбачає виявлення потенційних супротивників і оцінку їх міцності. Визначені слабкою стороною підходу з позиції загроз є труднощі визначення критеріїв «справжньої» загрози. Більшість учених звертають увагу на неоднозначність і суперечливість проведених оцінок різних експертів, що виявляють загрози національним інтересам. До того ж плануванню політики забезпечення національної безпеки на основі загроз властива «реактивність», що створює труднощі для адаптації до несподіваних змін у ситуації. Виявлені недоліки цього підходу опираються на кількісні дані, що одержані математичними методами, за допомогою яких розробляється математична модель системи забезпечення безпеки. Однак основними труднощами при розробці моделі є її спрощеність, і тоді аналіз загроз часто обмежується спрощеними кількісними порівняннями. Як відомо, небезпеку й ризик взагалі не можна визначити кількісно, оскільки невідомими залишаються якісні аспекти безпеки [9; 23; 24].

При вивченні проблеми безпеки є напрям, який надає даному терміну соціологічне осмислення. Особливості цього підходу полягають у трактуванні безпеки як сукупності чинників, що забезпечують сприятливі умови для розвитку, життєздатності держави, досягнення національної мети, розвитку й збереження фундаментальних цінностей і традицій, нормальних відносин особистості й держави, здатності переборювати будь-які зовнішні загрози. У дослідженнях безпека пов'язується із забезпеченням захищеності людини, її інтересів і цінностей, а також робиться акцент на суб'єктивному характері феномена безпеки [24].

Базовим поняттям у системі різних видів безпеки є поняття «національна безпека», яку можна розглядати як універсальну цінність, однаково актуальну й необхідну для громадянина, соціальної групи, маленької й великої націй, що складають державу. Національна безпека – це система заходів, спрямована на запобігання й ліквідацію загроз для нормального, стійкого розвитку особистості, суспільства, економіки й держави. Говорячи про національну безпеку, необхідно торкнутися

національної безпеки України, з огляду на соціальний, економічний, організаційний і науково-технічний фон ситуації, на якому розвивається сучасне суспільство. Досягнення національної безпеки можливо тільки на основі стійкого розвитку економіки, тому ключовим аспектом національної безпеки є економічна безпека [4-6].

Однак, економічна безпека є не тільки важливим елементом національної безпеки, але також важливою умовою й для соціальної безпеки, тому що рівень розвитку економічної безпеки багато в чому визначає рівень соціальної безпеки, що знаходить своє вираження в розвитку особистості, соціальних інститутів і суспільства в цілому. Із цього випливають всі підстави міркувати не про економічну безпеку, а про більш широку соціально-економічну безпеку, як окремого індивіда, так і населення того або іншого регіону або суспільства в цілому [15]. Нормативно-правовим документом є Концепція (основи державної політики) національної безпеки. Її метою є захист національних інтересів, під якими розуміється сукупність збалансованих пріоритетів особистості, суспільства й держави в економічній, внутрішньополітичній, соціальній, міжнародній, інформаційній, військовій, прикордонній і іншій сферах. У Концепції виділені й небезпеки в розвитку сучасного українського суспільства [1]. До них відносяться:

- *загрози безпеки в соціальній сфері*, що проявляється в розшаруванні суспільства на вузьке коло багатих і велику масу бідних, малозабезпечених громадян; у рості безробіття, знедолених; у стихійному зникненні середнього класу, що є основним джерелом платоспроможного попиту й споживання; у трансформації ціннісних орієнтацій населення країни, особливо молоді; у зниженні інтелектуального й виробничого потенціалу країни; у посиленні кримінальних структур;

- *загрози фізичному здоров'ю нації*, які проявляються в кризовому стані систем охорони здоров'я, освіти й соціального захисту населення; у скороченні народжуваності й середньої тривалості життя, у деформації демографічного й соціального складу суспільства;

- *загрози економічному розвитку країни*, що знаходять висвітлення в таких явищах, як перетворення України в сировинний придаток Заходу, орієнтація на розвиток добувних галузей; підвищення витрат енергоносіїв; спрямування економіки на масове ресурсомістке виробництво, водночас як у розвинених країнах іде розвиток ресурсозберігаючого й наукомісткого виробництва.

Необхідна розробка системи кількісних і якісних показників і їх граничних значень, які фіксують стан економіки, а вихід за їх межі викликає загрозу економічної безпеки не тільки для кожного її регіону, але й для країни в цілому [24].

Аналіз законодавчої системи забезпечення соціальної й економічної безпеки показує, що вона не зовсім відображає сформовану в даний момент ситуацію в Україні й світі. На це звертають увагу як вітчизняні, так і закордонні вчені, які відзначають, що в концептуальній основі Концепції зазначені інтереси особистості, суспільства й держави, але в цей час світ змінився, змінилися перспективи розвитку. У зв'язку із тим необхідна розробка кардинально нових концептуальних основ про безпеку, де були б описані категорії «ціль» і «середовище безпеки». При розробці нових концептуальних основ важливо враховувати зміну характеру підходів до забезпечення соціальної безпеки з врахуванням усіх чинників, що виникли.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, вирішення такої гострої ситуації, що склалася в нашому суспільстві щодо забезпечення соціально-економічної безпеки нашої держави, вимагає творчого переосмислення можливостей із гарантуванням усіх видів безпеки українського суспільства.

Література

1. Концепція економічної безпеки України / Інститут економ. прогнозування, кер. проекту В.М. Гець. – К. : Логос. – 1999. – 56 с.
2. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів / За ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. – К. : КНТУ. – 2008. – 389 с.
3. Федотова Т.А. Економічна безпека як прояв національних інтересів України / Т.А. Федотова, Е.Е. Дмитренко // Економічний часопис – XXI. – 2005. – № 1-2. – С. 35-40.
4. Вовк О. Концепція національної безпеки України: теоретичний аспект / О.Вовк // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2011. – С. 77-80.
5. Чорнодід І.С. Загрози економічної безпеки України / І.С.Чорнодід // Теоретичні та прикладні питання економіки. Зб. Наук. пр.-К.: -2004. - №15. – С. 275–280.
6. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення : монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф.Бінько. – К. : НІСД. – 1997. – 144с.
7. Сак Т.В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції / Т.В. Сак // Інформаційні технології та економічна безпека. – 2013. – № 6. – С. 330-340.
8. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б.В.Губський. – К. : Укрархбудінформ. – 2001. – 121 с.
9. Ковальчук Т.Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика / Т.Т. Ковальчук. – К. : Знання. – 2004. – 638 с.
10. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністра економіки України від 02.03.2007р. №60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uzakon.com/documents/dategspggewgws/>
11. Економічна безпека : навчальний посібник /за ред. З.С. Варналія. – К. : Знання. – 2009. – 647 с.

12. Гринів Л.С. Національна економіка / Л.С. Гринів, М.В. Кічурчак. – Львів: Магнолія. – 2006. – 464 с.
13. Криленко В.І. Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економічної безпеки / В.І.Криленко // Ефективна економіка. – 2013. – № 2. – С. 55-61.
14. Національна економіка : навчальний посібник / В.І. Мельникова, О.П. Мельникова, Т.В. Сідлярчук, І.Ю. Тур, Г.М. Шведова. – К. : Центр уч. літ. – 2012. – 248 с.
15. Язлюк Б.О. Теоретичні основи сутності та змісту соціально-економічної безпеки / Б.О. Язлюк // Зб. праць «Економічний аналіз», ТНЕУ. – 2014. – Т.46. – Вип.1. – С. 149-154.
16. Ковтун О.І. Державне регулювання економіки : навчальний посібник / О.І. Ковтун. – Львів: Новий світ. – 2006. – 452 с.
17. Заблоцький Б.Ф. Економіка України / Б.Ф. Заблоцький, М.Ф. Покошко. – Львів: Новий світ. – 2009. – 360 с.
18. Закон України «Про інвестиційну діяльність». Відомості ВР України № 1560 –ХП від 18.09.1991р.
19. Мандибур В.О. Тіньова економіка України: теоретико - методологічні аспекти дослідження та проблеми практичного обмеження / В.О. Мандибур. – К. : – 2001. – 80 с.
20. Тінізація економіки та шляхи її подолання: матеріали засідання «круглого столу» 26 листопада 2003 р. – К. : НІСД. – 2003. – 80 с.
21. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика : монографія / І.І. Мазур. – К. : Київ .ун-т. – 2006. – 329 с.
22. Де Сото Ернандо. Загадка капіталу [Електронний ресурс] / Е. де Сото. – Режим доступу: [http://www.nika-centrekiev.ua\(shop\)/index.php productid -403](http://www.nika-centrekiev.ua(shop)/index.php productid -403).
23. Жаліло Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – К. : Сатсанга. – 2001. – 224 с.
24. Кирєєв С.І. Економічна безпека: індикатори та механізм забезпечення / С.І. Кирєєв // Матеріали круглого столу «Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. – К. : Знання. – 2000. – 125 с.

References

1. Heiets, V.M. (1999), *Kontseptsiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [The concept of economic security of Ukraine], Instytut ekonom. prohnnozuvannia, Lohos, Kyiv, Ukraine, 56 p.
2. Heiets, V.M. and Mazaraki, A.A. (2008), *Priorytety natsionalnoho ekonomichnoho rozvytku v konteksti hlobalizatsiinykh vyklykiv* [Priorities of national economic development in the context of globalization of calls], KNTU, Kyiv, Ukraine, 389 p.
3. Fedotova, T.A. and Dmytrenko, E.E. (2005), "Economic security as manifestation of national economic interests of Ukraine", *Ekonomichnyi chasopys –XXI*, no. 1-2, pp. 35-40.
4. Vovk, O. (2011), "Concept of National Security of Ukraine: the theoretical aspect", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*, pp. 77-80.
5. Chornodid, I.S. (2004), "Threats to economic security of Ukraine", *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky. Zb. nauk. pr.*, no. 15, pp. 275-280.
6. Shlemko, V.T. and Binko, I.F. (1997), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamy zabezpechennia* [Economic safety of Ukraine: essence and directions of the providing], monograph, NISD, Kyiv, Ukraine, 144 p.
7. Sak, T.V. (2013), "The economic security of Ukraine: concepts, structure, trends", *Informatsiini tekhnologii ta ekonomichna bezpeka*, no. 6, pp. 330-340.
8. Hubskyi, B.V. (2001), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: metodolohiia vymiru, stan i stratehiia zabezpechennia* [Economic security of Ukraine: the methodology of measurement, condition and strategy of providing], Ukrarkhbudinform, Kyiv, Ukraine, 121 p.
9. Kovalchuk, T.T. (2004), *Ekonomichna bezpeka i praktyka: iz dosvidu profesiinoho analityka* [Economic security and politics: the experience of the professional analyst], Znannia, Kyiv, Ukraine, 638 p.
10. "Methods of calculating the level of economic security of Ukraine", Order of the Ministry of Economy of Ukraine of 02.03.2007 № 60, available at: <http://uzakon.com/documents /date gspg gewg ws />
11. Varnalii, Z.S. (2009), *Ekonomichna bezpeka* [Economic security], tutorial, Znannia, Kyiv, Ukraine, 647 p.
12. Hryniv, L.S. and Kichurchak, M.V. (2006), *Natsionalna ekonomika* [National economy], Mahnoliia, Lviv, Ukraine, 464 p.
13. Krylenko, V.I. (2013), "The region economic security as a component of the national economic security", *Efektivna ekonomika*, no. 2, pp. 55-61.
14. Melnykova, V.I., Melnykova, O.P., Sidliaruk, T.V., Tur, I.I. and Shvedova, H.M. (2012), *Natsionalna ekonomika* [National economy], tutorial, Tsentru uch. lit., Kyiv, Ukraine, 248 p.
15. Yazliuk, B.O. (2014), "Theoretical basis of the essence and content of the social and economic security", *Zb. prats «Ekonomichnyi analiz»*, TNEU, Vol. 46, issue 1, pp. 149-154.
16. Kovtun, O.I. (2006), *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky* [State regulation of economy], tutorial, Novyi svit, Lviv, Ukraine, 452 p.
17. Zablotsky, B.F. and Pokoshko, M.F. (2009), *Ekonomika Ukrainy* [Economy of Ukraine], Novyy svit, Lviv, Ukraine, 360 p.
18. The Law of Ukraine "On investment activity", *Official Journal of the Verkhovna Rada no. 1560 -HP from 18.09.1991*.
19. Mandybura, V.O. (2001), *Tinova ekonomika Ukrainy: teoretyko - metodolohichni aspekty doslidzhennia ta problemy praktychnoho obmezhenia* [The shadow economy in Ukraine: theoretical and methodological aspects of research and problems of a practical restrictions], Kyiv, Ukraine, 80 p.
20. *Tinizatsiia ekonomiky ta shliakhy yii podolannia: materialy zasidannia «kruhloho stolu» 26 lystopada 2003 r.* [Shadow economy and ways to overcome materials meeting of the "round table" 26 November 2003], NISD, 80 p.

21. Mazur, I.I. (2006), *Detinizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoriia ta praktyka* [Legalisation of economy of Ukraine: theory and practice], monograph, Kyiv. un-t., Kyiv, Ukraine, 329 p
22. Hernando de Soto, "The Mystery of Capital", available at: [http://nika-centrekiev.ua\(shop\)/indekx.php productid - 403](http://nika-centrekiev.ua(shop)/indekx.php productid - 403).
23. Zhalilo, Ya. (2001), *Stratehiia zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. Priorytety ta problemy implementatsii* [The strategy of ensuring economic security of Ukraine. Priorities and problems of implementation], Satsanha, Kyiv, Ukraine, 224 p.
24. Kyriev, S.I. (2000), *Ekonomichna bezpeka: indykatory ta mekhanizm zabezpechennia* [The economic security: Indicators and mechanism to ensure], *Materialy kruhloho stolu «Natsionalna prohrama zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky v konteksti stratehii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, Znannia, Kyiv, Ukraine, 125 p.

УДК 004+334.76

Луцкова Л.П.,
к.э.н., доцент кафедры информационных
технологий и высшей математики
Хмельницкий экономический университет

ВЫБОР ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЛЯ ПРЕДПРИЯТИЯ СО СЛОЖНЫМ ЦИКЛОМ ПРОИЗВОДСТВА

Lytskova L.P.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of department
of informational technologies and higher mathematics
Khmelnytsky Economical University

FINDING THE RIGHT ENTERPRISE SOFTWARE FOR COMPANIES WITH COMPLEX PRODUCTION CYCLE

Постановка проблемы. Целью деятельности большинства предприятий является получение максимума прибыли. Для этого необходимо минимизировать затраты и снизить себестоимость, изменить ассортимент продукции и т.д. Следует выявить затраты, которые можно существенно сократить без ущерба для бизнеса, без снижения качества продукции и потери клиентов и др. Для данного анализа используют подробную структуру затрат. Правильно накопить и распределить затраты, а также рассчитать себестоимость нам поможет П(С)БО 16 «Затраты». Как это сделать верно, ничего не упустив, если продукции насчитывается пару сотен наименований? В ручном режиме это осуществить практически нереально: сложный процесс производства, встречные выпуски, разные переделы, аналоги продукции, брак и исправления брака, незавершенное производство, наработка, — и это только часть производственного процесса.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблема выбора программных средств является довольно сложной и в то же время актуальной. Изучив данный вопрос, большинство авторов задачу выбора программного обеспечения признаёт задачей многокритериального выбора [1; 2; 3; 4]. Предлагаются эффективные, но сложные алгоритмы и методики выбора программных средств. А что делать предприятиям, которые не в силах произвести данный анализ, какую систему выбрать, от каких критериев отталкиваться? Как подобрать подходящую учетную систему?

Постановка задания. Исходя из актуальной задачи выбора программного обеспечения, необходимо разработать критерии выбора для предприятия со сложным циклом производства. Использование выбранного программного обеспечения должно способствовать наиболее точному определению размера общепроизводственных затрат. Также это позволит рассчитывать себестоимость продукции с использованием позаказного метода учета затрат (с деталями данного метода можно ознакомиться в [5, 6, 7]) и калькулирования себестоимости.

Изложения основного материала исследования. Решение «1С: Управление производственным предприятием для Украины» — продукт, относящийся к системам ERP-класса, который позволяет охватить все потребности управления и учета на производственных предприятиях. Рассмотрим, как происходит накопление и распределение затрат в данном решении.

Прямые затраты производства накапливаются на 23 счете, с аналитикой «Подразделения», «Номенклатурные группы», «Статьи затрат». Дополнительной аналитикой может выступать «Заказ», это позволит рассчитать индивидуальную себестоимость продукции в разрезе конкретного заказа автоматически (рис. 1).